

ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ТИПОЛОГІЗАЦІЇ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ПІД ВПЛИВОМ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ ЗАГРОЗ ЇХ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ

©2025 КИЗИМ М. О., СЕМИГУЛІНА І. Б., ЯРОШЕНКО І. В.

УДК 332.1,351,352,353

JEL Classification: R10; R11; R12; R13; R50; R58; H70

Кизим М. О., Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В.

Теоретико-практичні аспекти територіальної типологізації регіонів України під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз їх життєдіяльності та соціально-економічному розвитку

Питання виокремлення територій за видами і групування за ознаками завжди залишається на порядку денному в процесі реалізації регіональної політики. Відмінності українських регіонів формувалися протягом тривалого часового лагу, під впливом об'єктивних факторів, серед яких: своєрідність природних умов, географічні властивості, наслідки історичних подій, традиції, культура тощо, що далі позначаються на рівні розвитку та розгалуженості сфер територіальної економіки, формуванні логістичних і інфраструктурних можливостей, особливостях демографічного і соціального ресурсу, можливостях для використання екологічних переваг територій тощо. Водночас проблеми, пов'язані із територіальною нерівномірністю, недостатнім рівнем ресурсної спроможності, факторами зовнішнього та внутрішнього впливу тощо, формують умови для появи різних за змістом видів викликів і загроз для життєдіяльності регіонів і територій, сталості і стійкості їх розвитку. Стан довготривалої війни та її наслідки спричинили зростання кола регіональних проблем, першочергово залежних від рівня безпеки існування й функціонування регіонів, розширили перелік зовнішніх і внутрішніх викликів і загроз, що впливають на життєдіяльність регіонів та територій і сфери їх соціально-економічного розвитку, а отже, потребують розширеної уваги до питань управління просторовим розвитком, зокрема попередження і пошуку шляхів для вирішення, формування пріоритетних напрямів розвитку, вибору функціонального інструментарію для реалізації тощо. Особливої уваги потребують питання соціально-економічного розвитку під впливом факторів, пов'язаних із географічним розміщенням територій щодо державного кордону, зокрема з рф і білоруссю, близькості ведення активних бойових дій, наявності потенційних небезпек тощо, що визначаються різними рівнями проблем, викликів і загроз для різних типів українських територій. У статті проаналізовано й узагальнено теоретичні та практичні підходи до розподілу типів регіонів і територій за різними ознаками, оцінено вплив зовнішніх і внутрішніх загроз, спричинених триваючою війною, на формування територіальної типологізації в Україні, а також обґрунтовано доцільність виокремлення різних типів територій усередині регіону відповідно до рівнів безпекових загроз із урахуванням відстані територій від кордону з рф (або білоруссю) або до лінії зіткнення, де тривають (або потенційно можуть тривати) активні бойові дії.

Ключові слова: регіон, типологізація регіонів, соціально-економічний розвиток, територія, регіональний розвиток, зовнішні і внутрішні загрози, рівні безпекових загроз, типи та види озброєння, подолання наслідків військової агресії, воєнний і повоєнний період.

DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2025-4-127-136>

Рис.: 1. **Табл.:** 2. **Бібл.:** 13.

Кизим Микола Олександрович – доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НАН України, головний науковий співробітник, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: m.kyzym@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8948-2656>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1859367>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216130870>

Семигуліна Ірина Борисівна – кандидат економічних наук, науковий співробітник відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: isemigulina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9523-3322>

Ярошенко Ігор Васильович – кандидат економічних наук, завідувач відділу макроекономічної політики та регіонального розвитку, Науково-дослідний центр індустріальних проблем розвитку НАН України (пров. Інженерний, 1а, 2 пов., Харків, 61166, Україна)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7107-5550>

UDC 332.1,351,352,353

JEL Classification: R10; R11; R12; R13; R50; R58; H70

Kyzym M. O., Semyhulina I. B., Yaroshenko I. V. The Theoretical and Practical Aspects of Territorial Typology of Ukraine's Regions under the Influence of External and Internal Threats to Their Viability and Socioeconomic Development

The issue of classifying territories by types and grouping them according to characteristics remains a key consideration in the implementation of regional policy. The differences among Ukrainian regions have been shaped over a long period under the influence of objective factors, including: the uniqueness of natural conditions, geographical features, the consequences of historical events, traditions, culture, and so on, which further affect the level of development and the complexity of territorial economic sectors, the formation of logistical and infrastructural capacities, characteristics of demographic and social resources, and the potential for utilizing environmental advantages of the territories, among other aspects. At the same time, problems related to territorial imbalance, insufficient resource capacity, and external and internal influencing factors create conditions for the emergence of various types of challenges and threats to the vitality of regions and territories, as well as to the sustainability and resilience of their development. The state of prolonged war and its consequences have led to an expansion of regional problems, primarily contingent upon the security level necessary for the existence and functioning of regions. They have also broadened the spectrum of external and internal challenges and threats affecting the livelihoods of regions and territories and their socioeconomic development sectors. Therefore, these circumstances demand greater attention to spatial development management, including prevention and identifying solutions, establishing priority development directions, and selecting appropriate functional tools for implementation, among other measures. Particular attention should be paid to the issues of socioeconomic development under the influence of factors related to the geographical location of territories concerning the State border, particularly with Russia and Belarus, the proximity to active combat operations, the presence of potential dangers etc., which are defined by varying levels of problems, challenges, and threats for different types of Ukrainian territories. The article analyzes and synthesizes theoretical and practical approaches to the classification of types of regions and territories according to various criteria, evaluates the impact of external and internal threats caused by the ongoing war on the formation of territorial typology in Ukraine, and also substantiates the advisability of distinguishing different types of territories within a region according to the levels of security threats, taking into account the distance of territories from the border with Russia (or Belarus) or from the front line, where active combat operations are ongoing (or could potentially occur).

Keywords: region, typology of regions, socioeconomic development, territory, regional development, external and internal threats, levels of security threats, types and kinds of weapons, overcoming the consequences of military aggression, wartime and post-war period

Fig.: 2. **Tabl.:** 1. **Bibl.:** 13.

Kyzym Mykola O. – Doctor of Sciences (Economics), Professor, Corresponding Member of NAS of Ukraine, Chief Research Scientist, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: m.kyzym@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-8948-2656>

Researcher ID: <https://www.webofscience.com/wos/author/record/1859367>

Scopus Author ID: <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57216130870>

Semyhulina Iryna B. – Candidate of Sciences (Economics), Research Associate of the Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: isemigulina@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9523-3322>

Yaroshenko Ihor V. – Candidate of Sciences (Economics), Head of Department of Macroeconomic Policy and Regional Development, Research Centre for Industrial Problems of Development of NAS of Ukraine (2 floor 1a Inzhenernyi Ln., Kharkiv, 61166, Ukraine)

E-mail: iyaroshenko@i.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7107-5550>

Вступ. Питання актуальності виокремлення територій за видами і групування їх за ознаками завжди залишається на порядку денному в процесі реалізації регіональної політики кожної держави, і Україна тут не є винятком. Відмінності українських регіонів сформувалися протягом тривалого часового лагу, з одного боку, під впливом об'єктивних факторів, серед яких своєрідність природних умов, географічні властивості, вплив історичних подій та їх наслідків, традиції, культура тощо, що в подальшому позначається на рівні розвитку й розгалуженості сфер територіальної економіки, формуванні логістичних і інфраструктурних можливостей, особливостях демографічного і соціального ресурсу, умовах та можливостях для використання екологічних переваг територій тощо. Натомість виявлення територіальних проблем, пов'язаних із нерівномірністю соціально-економічного розвитку, недостатнім

рівнем власної ресурсної спроможності, факторами зовнішнього й внутрішнього впливу тощо, формують умови для появи різних за змістом видів викликів і загроз для життєдіяльності регіонів і територій, сталості та стійкості їх розвитку, що потребують постійної уваги та залишаються доцільними для розширення тематики досліджень.

Довготривала війна РФ проти України та її наслідки спричинили значне зростання кола регіональних проблем, першочергово залежних від рівня безпеки існування й функціонування регіонів, розширили перелік зовнішніх і внутрішніх викликів та загроз, таких як інституційні, економічні, інфраструктурні, соціальні, екологічні, інші, що в умовах прояву небезпеки впливають на життєдіяльність територій і сфери їх соціально-економічного розвитку, а отже, потребують розширеної уваги до питань управління просторовим розвитком, зокрема попередження і по-

шуку шляхів для їх вирішення, формування пріоритетних напрямів, вибору інструментарію для реалізації тощо, що є актуальним і в періоді воєнної й повоєнної відбудови України та її регіонів [1; 7].

Дослідженню проблематики регіонального розвитку в Україні присвячено багато матеріалів різної направленості. Питання регіональної політики під впливом викликів і загроз, що характерні для різних часових періодів, активно піднімаються в роботах вітчизняних дослідників, зокрема З. Варналія, О. Власюка, В. Гейця, О. Козиревої, Н. Белікової, О. Іванової та ін. Особливості групування територій за різними ознаками, формування на їх основі пріоритетів регіонального управління представлені в публікаційних матеріалах О. Бобкової, О. Вещипан, О. Геймана, О. Крупи, Т. Мошицької, О. Тур та інших. Формуванню аспектів регіональної безпеки присвячені роботи В. Хаустової, Н. Трушкіної, О. Полякової, Я. Жаліла, К. Демченко, І. Заблудської та ін.

Розглянуті матеріали охоплюють широке коло питань стосовно особливостей регіональної політики, що характерні для різних часових періодів та потребують вирішення. Натомість регіональний розвиток в умовах триваючої військової агресії проти України потребує поглиблення напрямів досліджень, зважаючи на істотне розширення кола викликів і загроз, що постають перед регіонами й потребують розв'язання, а також суттєве зростання відмінностей умов життєдіяльності територій та стійкості і функціональності їх соціально-економічних сфер внаслідок впливу таких загроз, особливо це стосується територій прикордоння (зокрема, з урахуванням відстані від кордону з рф (або білоруссю) та лінії зіткнення, де тривають (або потенційно можуть тривати) активні бойові дії), отже, робить доцільним подальші дослідження цієї тематики.

Метою статті є аналіз теоретичних і практичних аспектів територіальної типологізації регіонів України на основі оцінки стану життєдіяльності територій та їх соціально-економічного розвитку під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз, зокрема спричинених триваючою війною та її наслідками.

Завдання статті: аналіз й узагальнення теоретичних і практичних підходів до розподілу типів регіонів країни за різними ознаками, оцінка впливу зовнішніх і внутрішніх загроз, зокрема спричинених триваючою війною, на формування територіальної типологізації в Україні, обґрунтування доцільності виділення різних типів територій у середині регіону відповідно до рівнів безпекових загроз, з урахуванням відстані територій від кордону з рф (або білоруссю) або до лінії зіткнення, де тривають (або потенційно можуть тривати) активні бойові дії.

Основні результати. Сучасні умови життєдіяльності і функціонування України, її регіонів і територій на етапі довготривалої війни роблять доцільним розгляд питань їх соціально-економічного розвитку під впливом факторів, пов'язаних із географічним розміщенням територій щодо державного кордону, врахуваючи кордон з країнами ЄС, морський кордон, кордон з білоруссю, кордон з країною-агресором рф, зокрема щодо близькості ведення активних бойових дій, а також наявності постійних та потенційних зовнішніх і внутрішніх небезпек тощо, що визначаються

різними рівнями проблем, викликів та загроз для різних типів українських територій.

Під впливом наслідків триваючої війни [2] територіальний розподіл України умовно можна представити у вигляді трьох макрорегіональних груп, зокрема, перша – прифронтові, громади прикордоння вздовж україно-російського кордону та лінії фронту, які перебувають в дуже небезпечному стані, з найбільшими втратами населення, інфраструктури, місцевої економіки тощо; друга – центральна частина країни з працюючою наразі економікою й стабільними умовами для життєдіяльності суспільства; третя – так звана тилова частина, мається на увазі Західна Україна, що на даний час найменше постраждала від ударів та в перспективі може розглядатися функціонально економічним центром для розвитку країни. Стан соціально-економічного розвитку кожної із груп на сьогодні має свої особливості та сильно відрізняється один від одного, що потребує впровадження індивідуальних підходів з урахуванням наявних проблем, викликів і загроз та, як наслідок, потреб в умовах подальшого відновлення й відбудови.

Особливої уваги вже зараз потребують безперечно прифронтові території. Присутність проблем, пов'язаних із високим рівнем безпекових загроз, на сьогодні негативно впливає не лише на поточний стан життєдіяльності таких територій та функціональність їх соціально-економічних сфер, а й на формування інвестиційного клімату, як приклад, інтереси та можливості для створення індустріальних парків, вільних економічних зон тощо, особливо із залученням іноземних партнерів, наразі залишаються мінімальними. За таких обставин актуальними постають питання залучення державних та місцевих додаткових стимулів й преференцій, зокрема, впровадження пільгових податкових режимів, залучення додаткових бюджетних коштів, державних програм підтримки, механізмів страхування, проектів і програм цільового фінансування, розширення інструментів співробітництва, державно-приватного партнерства тощо, з метою створення безпечних й комфортних умов для територіального соціально-економічного розвитку, відтворення функціонування місцевої економіки, повернення людей додому, розширення можливостей для залучення працездатного населення, створення необхідних умов для забезпечення базових потреб життєдіяльності людей на територіях тощо.

Натомість навіть у стані тривалості військової агресії в Україні, на різних рівнях публічного управління (державному, регіональному, місцевому) продовжується підготовка до впровадження й імплементація європейських норм і положень в усі сфери життєдіяльності країни, її регіонів та територій. Так, у процесі оновлення адміністративно-територіального устрою на основі діючої реформи місцевого самоврядування та територіальної організації влади, втілюється в практику статистична класифікація територіальних одиниць України (UTS-UA), яка виступає основою для узгодження показників національної регіональної статистики з Євростатом, що є актуальним у процесі досягнення виконання країною вимог Угоди про асоціацію під час вступу до Європейського Союзу. Відповідно до діючої класифікації територіальних одиниць України (до 1 січня 2027 року), поділ України за NUTS налічує три рівні:

перший (NUTS-UA 1) – 8 макрорегіонів, другий (NUTS-UA 2) – 27 територіальних одиниць, зокрема 24 області, АР Крим, міста Київ і Севастополь, третій (NUTS-UA 3) – 138 районів, у складі яких було сформовано 1469 територіальних громад [3-5]. Макрорегіон, до якого віднесена Харківська область на сьогодні також включає Сумську, Полтавську і Чернігівську області.

З метою організації більш ефективної роботи зі структурними фондами Європейського Союзу, механізми Фонду згуртованості, у процесі європейської інтеграції та оптимізації, наразі вже запропонована оновлена концепція розподілу українських територій у складі 9 макрорегіонів, які сформовані за принципом географічної близькості й економічної доцільності, враховують сучасні умови тривалості війни, актуальність напрямів та пріоритетів відновлення і відбудови постраждалих від військових дій регіонів та територій країни, а саме (рис. 1):

- макрорегіон, що охоплює північно-східні території Сумської, Харківської, Чернігівської областей;
- макрорегіон, який включає східні території Донецької і Луганської областей;
- макрорегіон, де розташовані промислові центри Дніпропетровської та Запорізької областей;
- макрорегіон, що поєднує південні території Миколаївської, Одеської, Херсонської областей і Кримський півострів;
- макрорегіон, який включає центральні території Вінницької, Тернопільської, Хмельницької областей;
- макрорегіон з розташуванням столичного регіону у місті Київ та Київській області;
- макрорегіон, що охоплює карпатські території Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської, Чернівецької областей;
- макрорегіон, який включає північно-західні території Волинської, Рівненської, Житомирської областей;
- макрорегіон з виділенням центральних територій Полтавської, Кіровоградської, Черкаської областей.

У перспективі повоєнного відновлення і відбудови цей проект можна розглядати як оновлену структуру планування розвитку країни. Такий підхід з позиції створення можливостей може стати для громад і територій шансом щодо залучення додаткових ресурсів, впровадження інновацій і технологій для відбудови інфраструктури, будівництва шкіл та лікарень європейського рівня, відновлення доріг, підтримки бізнесу, допомоги переселенцям тощо, що дозволить визначити актуальні напрями для соціально-економічного розвитку територій в умовах наявних проблем, викликів і загроз.

Представлений проект концепції макрорегіонального поділу українських територій відповідає актуальності тематики дослідження, де особлива увага приділена питанням безпечного соціально-економічного розвитку регіонів північно-східного прикордоння, що під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз та прямих територіальних розташування, з одного боку, виявилися невимушеними отримувачами значної частини військового тягаря, а з іншого, умовно відпо-

відальними за стабільність, відновлення, розвиток не лише власних, а й сусідніх територій, що безпосередньо впливає на стан країни в цілому.

Відповідно до запропонованої концепції Харківщина входить до макрорегіону, що охоплює північно-східні області разом із Сумщиною і Чернігівщиною, які через своє географічне розташування є прикордонними з північно-східного боку щодо країни-агресора рф, а отже, мають перевіреним на практиці загальний досвід негативного впливу наслідків від військового вторгнення, ведення активних бойових дій, часткової тимчасової окупації територій, застосування на собі усіх видів озброєння, постійних обстрілів, терористичних атак цивільного населення, пошкодження критичної та іншої інфраструктури, втрати майже усіх видів потенціалів (економічного, професійного, соціального, освітнього, інфраструктурного інших) тощо, отже, питання гостроти існування й життєдіяльності в умовах впливів безпекових загроз є схожими, а пошук шляхів і напрямів для їх подолання, відбудови й відновлення постраждалих територій потребують спільної взаємодії.

Враховуючи ініціативний та інноваційний досвід Харківського регіону, реалізацію на постійній основі новаторських рішень регіональною та місцевою владою, активний пошук фінансових партнерів і донорів, залучення до співпраці усіх зацікавлених сторін, а також досвід впровадження передових ідей (розбудова підземних шкіл, дитячих садочків і медичних закладів, створення умов для навчання дітей в метрополітені, впровадження технологій для функціонування енергетичного острова, критичної інфраструктури, інше), Харківщина наразі виступає ініціатором в питаннях ефективної реалізації функцій взаємодії міжрівневого управління, територіального співробітництва, організації логістики, міжсуб'єктної координації тощо та є прикладом для інших територій та країни в цілому.

Паралельно, враховуючи наслідки для українських регіонів і територій, що спричинені результатами тривалої збройної агресії з боку рф, тимчасовою окупацією окремих територій, мінуттям значної їх частини, забрудненням та руйнуванням критично важливої інфраструктури тощо, внесеними змінами до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки виокремлено два типи територій України за безпековою ознакою, а саме [6]:

- прифронтові території, зокрема декілька регіонів чи їх частини, розташовані на відстані до 100 кілометрів вздовж лінії зіткнення або українсько-російського державного кордону, або тимчасово окупованої рф території України, з характерними для їх існування та життєдіяльності особливо небезпечними умовами проживання й ведення господарської діяльності, та в установленому законодавством порядку віднесені до територій активних бойових дій або територій можливих бойових дій;
- тимчасово окуповані території, зокрема декілька регіонів чи їх частини, які, відповідно до законодавства, віднесені до територій України такого типу.

Виділення саме таких типів територій в окремі групи дозволяє в подальшому виокремлювати і конкретизувати

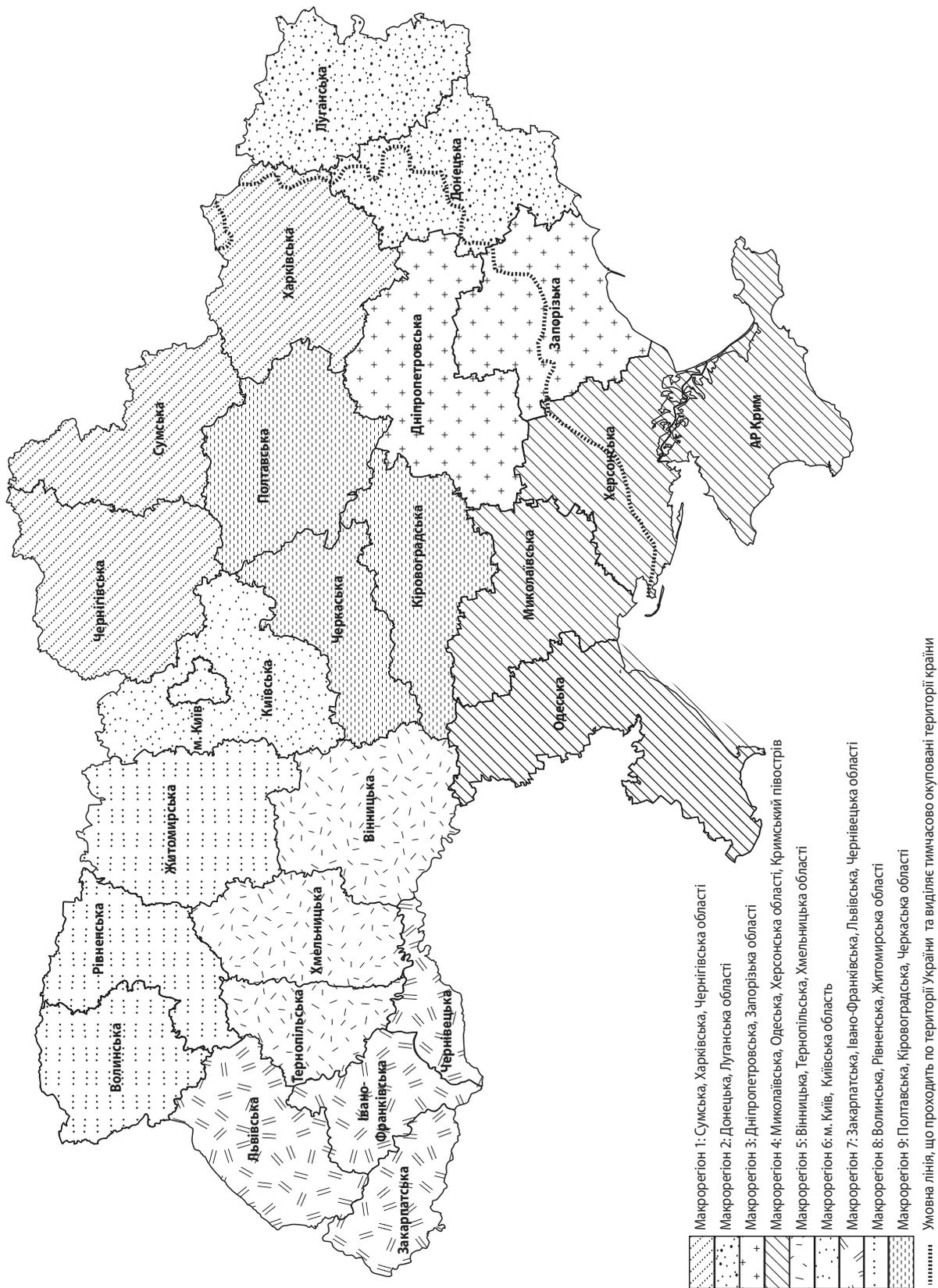


Рис. 1. Проект концепції розподілу регіонів України за макрорегіонами

Джерело: складено за даними [4]

для них пріоритетні напрями державної регіональної політики, враховуючи особливості, а також потребує формування й запровадження органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування спеціальних механізмів та інструментів їх підтримки, стимулювання соціально-економічного розвитку, що є актуальним в період воєнної і повоєнної відбудови України та її регіонів. Натомість близькість запропонованих змін робить доцільним розробку й прийняття додаткових нормативно-правових і управлінських документів щодо їх реалізації на державному, регіональному і місцевому рівнях, потребуючи при цьому певний час для їх практичного впровадження.

На відміну від урядової позиції дослідниками пропонуються власні групування регіонів України, а також громад та територій в їх складі, під впливом наслідків військових дій. Крім того, умови довготривалого перебування нашої країни у стані війни обґрунтовують переважання доцільності розширення тематики подальших досліджень стосовно питань ідентифікації та оцінки безпекових загроз, з урахуванням їх впливів на інші види загроз, а також на різні типи територій, зокрема громад, в складі регіонів, стан їх життєдіяльності та функціональність сфер соціально-економічного розвитку за таких обставин.

За результатами попередніх авторських досліджень зазначеної тематики [7; 8] було розглянуто просторовий розвиток територіальних громад України в умовах воєнного чи повоєнного періодів, враховуючи наявні значні відмінності поточного стану функціонування та розвитку територій країни з позиції впливу різних чинників, зокрема безпекових, економічних, соціальних, екологічних, інфраструктурних, управлінських, інших, з якими зіткнулися громади в результаті військової агресії.

Серед головних чинників, що є взаємопов'язаними з іншими та в подальшому позначився на решті чинників, було враховано територіальне розташування громад на мапі України стосовно країни-агресора рф. Мається на увазі, що під тиском війни як агресивного зовнішнього чинника, що вплинув на розвиток усіх територій країни, рівень втрат, що зазнали члени громади та їх функціонал, значно відрізняється. Чинниками для такого аналізу виступають: географічні (перебування в умовах тимчасової окупації, прикордоння, зокрема з територіями тимчасової окупації, тилове розташування); економічні (повна руйнація, часткова руйнація, наявні проблеми); соціальні (повна криза, часткова криза, наявні проблеми); екологічні (повна криза, часткова криза, наявні проблеми); політичні (воєнний стан, повоєнний стан, інше) тощо [7]. За результатами аналізу впливу зазначених чинників були запропоновані відмінні за значенням територіальні ознаки, що тим чи іншим способом впливають на функціонування та просторовий розвиток територій, зокрема громад в Україні.

В групу територій з ознаками впливу тимчасової окупації віднесені такі, що були тимчасово окупованими, але вже звільнені; або є тимчасово окупованими, але поки не звільнені; або тимчасово окуповані території ЛНР, ДНР; тимчасово окуповані території АР Крим [7]. До таких територій віднесено частину громад Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Луганської, Миколаївської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей та Кримського півострова.

Група територій з ознаками територіального прикордоння включає території регіонів, які є прикордонними до тимчасово окупованих територій; території тих регіонів України, що є прикордонними до рф та білорусі [7]. До такої групи входять частина громад Волинської, Дніпропетровської, Донецької, Житомирської, Запорізької, Київської, Миколаївської, Одеської, Рівненської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернігівської областей.

Ознаки тилового розташування має група у складі усіх інших територій в регіонах, що не мають кордону з рф і білоруссю та не віднесені до перших двох ознак [7]. До таких наразі можна віднести громади Вінницької, Закарпатської, Івано-Франківської, Кіровоградської, Львівської, Полтавської, Тернопільської, Хмельницької, Черкаської, Чернівецької областей.

Таким чином, вибір наведених ознак територій здебільшого ґрунтується на спорідненості географічних і безпекових чинників з подальшим урахуванням наслідків масштабів збитків та матеріальних втрат, що зазнали території країни внаслідок військової агресії. Такий розподіл за ознаками є умовним і може змінюватися залежно від поточної ситуації, яка є динамічною.

За результатами іншого дослідження, на основі аналізу й оцінки впливів зовнішніх і внутрішніх загроз, пов'язаних із війною, на різні території в середині окремо взятого регіону, було запропоновано авторський варіант класифікації територіальних громад, в якій серед інших ознак, виокремлений блок проблемно-орієнтованого розвитку, представлений розподілом територіальних громад за характером відповідних проблем. Пропонується виділяти наступні види [9]:

- прикордоння, що включає громади або їх частина, територія яких розташована вздовж державного кордону України, їх життєдіяльність пов'язана із забезпеченням державної політики національної безпеки країни в цілому та всіх її територій (пропонується відстань до 50 км від лінії державного кордону);
- громади в умовах подолання наслідків військової агресії, стан яких враховує оцінку таких наслідків (руйнувань і втрат, яких вони зазнали, та близькості географічного перебування від зони військових дій), беручі до уваги відмінності географічних (перебування в умовах тимчасової окупації, прикордоння з територіями тимчасової окупації, тилове розташування), економічних (повна руйнація, часткова руйнація, наявні проблеми); соціальних (повна криза, часткова криза, наявні проблеми), екологічних (повна криза, часткова криза, наявні проблеми), політичних (воєнний стан, повоєнний стан, інше) та інших факторів. Зважаючи на такі ознаки виокремлюються громади з різними станами:
- кризовий (найбільш негативний вплив від військової агресії), характеризується шкідливими наслідками від перебування територій у стані тимчасової окупації, майже повною руйнацією об'єктів критичної інфраструктури, сфер життєдіяльності, значними втратами ресурсів, що супроводжується глибокою економічною, соціальною,

екологічною, управлінською, інфраструктурною, іншими кризами;

- постійного ризику, що враховує відстань до 50 км від лінії проведення активних військових дій (або від лінії державного кордону України з рф та білоруссю), доповнюється наявністю постійних руйнацій об'єктів критичної інфраструктури, сфер життєдіяльності, втрати ресурсів тощо, наслідки яких призвели (призводять) до значного кризового стану в економічній, соціальній, екологічній, управлінській, інфраструктурній, інших сферах;
- тимчасового ризику, що обмежується відстанню від 50 до 100 км від лінії проведення військових дій (або від лінії державного кордону України з рф та білоруссю), характеризується станом часткової (можливо значної або повної) руйнації об'єктів критичної інфраструктури, часткової руйнації сфер життєдіяльності, частковою втратою ресурсів, що в результаті є ознаками часткової кризи в усіх життєво важливих сферах;
- тиловий стан є характерним для громад, розташованих на більшій відстані (більше 100 км) від зони військових дій (або від лінії державного кордону України з рф та білоруссю), умови перебувають яких наразі можна вважати основою для стабілізації безпекової ситуації, усунення кризових явищ, функціонування й життєдіяльності країни, формування потенціалу для майбутнього відродження тощо, з можливими наслідками від часткової (значної або повної) руйнації об'єктів критичної інфраструктури (отже, це всі інші територіальні громади, окрім перелічених вище).

Крім того, блок проблемно-орієнтованого розвитку включає види територіальних громад з проблемами іншого характеру, які є актуальними для вирішення, зокрема і в період воєнної і повоєнної відбудови країни, а саме:

- громади екологічного лиха з надзвичайним рівнем проблем екологічного стану та негативними змінами в навколишньому природному середовищі, що потребують застосування специфічних заходів з боку держави і місцевого самоврядування;
- депресивні громади, соціально-економічні показники розвитку яких є гіршими протягом довготривалого періоду (наприклад, 5 років і більше), порівняно із середніми показниками розвитку територій відповідного виду, та мають тенденцію до щорічного погіршення;
- громади з особливостями розвитку (малозаселені території, специфічні кліматичні умови – гірські, приморські, заповідні тощо), що внаслідок географічних особливостей потребують особливих умов державної політики для їх розвитку, фінансової підтримки, соціальних гарантій тощо.

Представлені матеріали попередніх досліджень залишаються наразі актуальними, натомість є більш узагальненими щодо різноманіття наявних проблем, викликів і загроз, які в умовах довготривалості війни змінюються та посилюються, а їх вплив на соціально-економічний розвиток різних типів територій потребує більшої деталізації, насамперед це доцільно щодо українського прикордоння.

Враховуючи зацікавленість у дослідженнях, де особлива увага прикута до північно-східних регіонів та територій країни в умовах зовнішніх і внутрішніх загроз, потреба у деталізації типів територій, в тому числі Харківської, Сумської, Чернігівської областей, залежно від видів й рівнів таких загроз, зокрема з урахуванням їх впливу на життєдіяльність територій та функціональність соціально-економічних сфер, залишається особливо актуальною.

Адміністративно-територіальний поділ північно-східних областей України складається з 7 районів і 56 громад в Харківській області (площа території 31,4 тис. км²), 5 районів і 51 громади в Сумській області (23,8 тис. км²), 5 районів і 57 громад в Чернігівській області (31,9 тис. км²) відповідно (рис. 2).

Розглядаючи приклад Харківської області слід констатувати, що географічні показники розташування області, зокрема, протяжність з півночі на південь (210 км) та зі сходу на захід (220 км), близькість міста Харкова від кордону з рф (приблизно 30-40 км), враховуючи, що уся територія північно-східної частини регіону є фактичною або потенційною небезпечною зоною поряд з лінією бойового зіткнення, де ведуться активні (або можливі) бойові дії, вказують на перебування усіх територій регіону у стані впливу постійних внутрішніх і зовнішніх безпекових загроз.

З боку рф у війні проти України застосовуються практично усі види озброєння: стрілецька зброя, артилерія, РСЗВ, ракети (зокрема, балістичні, крилаті), дрони (зокрема, ударні, розвідувальні), керовані авіаційні бомби, бронетехніка тощо, далекобійність якої варіюється від метрів (для гранат і стрілецької зброї) до десятків і сотень (тисяч) кілометрів (для деяких видів ракет та дронів) тощо (табл. 1).

Озброєння, що застосовується у війні проти України з боку рф (табл. 1), залежно від його видів, типів снарядів, далекобійності, інших показників, може вражати усі північно-східні території країни, зокрема територію Харківської області, при цьому особливо страждають прикордонні райони північно-східної частини.

Так, наприклад, з переліку окремих видів озброєння рф, стандартні плануючі керовані авіабомби можуть досягати відстані до 60–70 км, дальність реактивних становить до 200 км. Далекобійність артилерії, залежно від моделі може сягати від 25–30 км (самохідні гаубиці звичайними снарядами) до понад 90 км (системи залпового вогню, наприклад «Град», «Ураган», «Смерч»). Досяжність зенітних ракетних комплексів (наприклад, С-300/С-400) від 30–40 км до понад 200 км для ударів по наземних цілях. Далекобійність ракетних ударів становить від більше сотні км (наприклад, «Точка-У» до 120 км; «Іскандер-М» до 500 км, з можливим перевищенням до 700 км за певних умов) до понад тисячі км (наприклад, крилаті ракети Х-101 – понад 2000 км; міжконтинентальні балістичні ракети - понад 5500 км тощо). Дальність за типами БПЛА теж є різною, зокрема дрони на оптоволокну – до 50 км, FPV-дрони – до 70 км, ударні безпілотники (наприклад, «Оріон», «Форпост», які можуть нести бомби або ракети) – до 250 км, стратегічні дрони-камікадзе (наприклад, «Герань-3») – до 2500 км [13].

Це тільки поверхневий огляд видів озброєння рф, що наразі застосовується у цій війні та є у загальному інтернет-доступі, від якого страждають території України,



Рис. 2. Адміністративний устрій областей північно-східного прикордоння України

Джерело: складено за матеріалами [10–12]

Таблиця 1

Узагальнений опис окремих типів озброєння, що використовується рф у війні проти України

Окремі типи озброєння	Окремі види озброєння	Далекобійність окремих типів (видів) озброєння
Стрілецька зброя	автомати, гвинтівки, кулемети, гранатомети	від десятків до кількох сотень метрів
Артилерія	гармати, гаубиці, РСЗВ, міномети	від кількох сотень метрів до десятків кілометрів, залежно від типу снаряда та установки
Ракетна зброя	протитанкові ракетні комплекси	від кількох сотень метрів до кількох кілометрів
	крилаті ракети	сотні кілометрів
	балістичні ракети	надзвичайно велика дальність, сотні і тисячі кілометрів
Безпілотні літальні апарати	дрони-камікадзе	від кількох сотень метрів до кілька сотень кілометрів
	реактивні та розвідувальні дрони	десятки і сотні кілометрів
Керовані авіабомби	звичайні планеруючі бомби	десятки кілометрів
	реактивні бомби	сотні кілометрів
Бронетехніка	танки, бронетранспортери	залежить від типу озброєння на машині (гармати, кулемети) і становить від кількох сотень метрів до кількох кілометрів

Джерело: складено за матеріалами [13]

зокрема північно-східної її частини, у тому числі території Харківської області. Представлений аналіз, що ґрунтується на обзорі рівнів досяжності територій країни усіма типами озброєння, що використовує країна-агресор рф, та створенні тяжких наслідків для життєдіяльності усіх зацікавлених суб'єктів на таких територіях, виступає у ролі основних показників для визначення рівнів безпекових загроз.

Крім того, підтверджується доцільність виділення різних типів територій в середині регіону відповідно до рівнів безпекових загроз, що визначаються відстанню територій від кордону з країною-агресором рф (або білоруссю) або ж до лінії зіткнення, де тривають (або потенційно можуть тривати) активні бойові дії. А Харківську область у такому разі можна розглядати як оптимальний приклад, як частину північно-східного прикордоння.

Перебування ж територій регіону в стані постійної присутності безпекових загроз, зокрема пов'язаних із війною та її наслідками, вказує на актуальність урахування цього фактору як головного, що впливає на життєдіяльність територій, стан їх соціально-економічного розвитку, функціональні спроможності тощо.

Оцінка й ідентифікація інших видів зовнішніх і внутрішніх загроз за сферами їх впливу, таких як інституційні, інфраструктурні, економічні, соціальні, екологічні, інші, є безпосередньо пов'язаними із безпековими загрозами, що дозволяє розглядати їх у взаємозв'язку між собою та встановлювати вплив один на одного та на розвиток конкретних територій, зокрема з урахуванням їх впливу на життєдіяльність територій та функціональність соціально-економічних сфер.

Узагальнені матеріали є основою для використання в процесі подальших досліджень питань ідентифікації й оцінки зовнішніх і внутрішніх загроз соціально-економічного розвитку, зокрема північно-східних регіонів України.

Висновки. Зрезультатами дослідження теоретичних і практичних аспектів розвитку територій північно-східних регіонів України під впливом зовнішніх і внутрішніх загроз для їх життєдіяльності та соціально-економічного розвитку можна зробити такі висновки.

1. Визначення зовнішніх і внутрішніх безпекових загроз, пов'язаних із триваючою війною з боку РФ проти України та її негативними наслідками, серед основних, яким піддаються усі без винятку території України, зокрема північно-східні регіони і території Харківської, Сумської і Чернігівської області, беручи до уваги їх прикордонне розташування, дозволяє обґрунтувати доцільність виділення серед таких територій різні їх типи, враховуючи відмінні рівні впливу на них цих загроз, що базуються на показниках відстані до кордону з РФ (або Білоруссю) та лінією бойового зіткнення, по якій ведуться (або потенційно можуть вестися) військові дії.
2. Виокремлення типів територій північно-східних регіонів, зокрема Харківської, Сумської, Чернігівської областей, залежно від рівнів впливу на них зовнішніх і внутрішніх загроз, дозволяє запровадити територіально-орієнтований та проблемно-орієнтований підходи до соціально-економічного розвитку цих територій, суттєві відмінності поточного стану яких під впливом наявних для кожного із типів різних рівнів різних видів загроз потребують конкретизованих, відмінних від інших, заходів та інструментів їх попередження й вирішення, отже, впливають на індивідуальність у виборі стратегічних пріоритетів, особливості вибору програм і проектів для відновлення та подальшого просторового розвитку, зважаючи на потреби у першочерговості вирішення, що є актуальним, особливо в умовах повоєнного відновлення України та її територій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Складові механізми відновлення соціально-економічного розвитку регіонів України у повоєнний період. *Бізнес Інформ*. 2024. № 4. С. 63–71.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-63-71>
2. Медіа-портал – проєкт Національної платформи стійкості та згуртованості. URL : <https://salo.li/1e8F3c3>
3. Про затвердження Статистичної класифікації територіальних одиниць України (NUTS-UA) : Наказ Державної служби статистики України від 18.07.2024 № 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0189832-24#Text>
4. Про затвердження Статистичної класифікації територіальних одиниць України (NUTS-UA) : Наказ Державної служби статистики України від 01.12.2025 № 216. URL: <https://stat.gov.ua/uk/page-contents/nakaz-vid-01122025-no-216>
5. Про утворення та ліквідацію районів : Постанова Верховної Ради України від 17.07.2020 № 807-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>
6. Про внесення змін до Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.12.2025 № 1686. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2025-%D0%BF#Text>
7. Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В. Теоретичні та практичні рекомендації щодо формування методичного підходу до вибору напрямів просторового розвитку територій України. *Бізнес Інформ*. 2023. № 11. С. 93–102.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-93-102>
8. Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В., Красносова О. М., Михайленко Д. Г. Сутність поняття «територіальна громада в умовах просторового розвитку». *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2023. No. 4. P. 440–450.
DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.4.51.2023.4117>
9. Семигуліна І. Б., Ярошенко І. В., Полякова О. Ю., Іванова О. Ю. Класифікація територіальних громад в Україні як інструментарій результативного публічного управління просторовим розвитком. *Проблеми економіки*. 2023. № 2. С. 129–140.
DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-2-129-140>
10. Адміністративний устрій Харківської області. URL: <https://salo.li/b49AC1e>
11. Адміністративний устрій Сумської області. URL: <https://salo.li/B2E83Ed>
12. Чернігівська область. URL: <https://salo.li/AFE27EB>
13. Види військової техніки РФ. URL: <https://jablunia.org/vidi-vijskovoyi-tehniki-rf-c2ade38f42314c64ba8906368077fcb0>

REFERENCES

- Administratyvnyi ustrii Kharkivskoi oblasti. <https://salo.li/b49AC1e>
- Administratyvnyi ustrii Sumskoj oblasti. <https://salo.li/B2E83Ed>
- Chernihivska oblast. <https://salo.li/AFE27EB>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2024, July 18). Pro zatverdzhennia Statystychnoi klasyfikatsii terytorialnykh odynyts Ukrainy (NUTS-UA) : Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 18.07.2024 № 189. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0189832-24#Text>
- Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. (2025, December 1). Pro zatverdzhennia Statystychnoi klasyfikatsii terytorialnykh odynyts Ukrainy (NUTS-UA) : Nakaz Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy vid 01.12.2025 № 216. <https://stat.gov.ua/uk/page-contents/nakaz-vid-01122025-no-216>
- Kabinet Ministriv Ukrainy. (2025, December 12). Pro vnesennia zmin do Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na 2021–2027 roky : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 12.12.2025 № 1686. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1686-2025-%D0%BF#Text>
- Media-portal – proiekt Natsionalnoi platformy stiikosti ta zghurtovanosti. <https://salo.li/1e8F3c3>
- Semyhulina I. B. & Yaroshenko I. V. (2024). Skladovi mekhanizmu vidnovlennia sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy u povoiennyi period. *Biznes Inform*, 4, 63–71. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2024-4-63-71>
- Semyhulina I. B. & Yaroshenko I. V. (2023). Teoretychni ta praktychni rekomendatsii shchodo formuvannia metodychnoho pidkhodu do vyboru napriamiv prostорового rozvytku terytorii

Ukrainy. *Biznes Inform*, 11, 93–102. <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2023-11-93-102>

Semyhulina I. B., Yaroshenko I. V., Krasnonosova O. M. & Mykhailenko D. H. (2023). Sutnist poniattia «terytorialna hromada v umovakh prostorovoho rozvytku». *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 4, 440–450. <https://doi.org/10.55643/fcaptp.4.51.2023.4117>

Semyhulina I. B., Yaroshenko I. V., Poliakova O. Yu. & Ivanova O. Yu. (2023). Klasyfikatsiia terytorialnykh hromad v Ukraini yak instrumentarii rezultatyvnoho publichnoho upravlinnia prostorovym rozvytkom. *Problemy ekonomiky*, 2, 129–140. <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-2-129-140>

Verkhovna Rada Ukrainy. (2020, July 17). Pro utvorennia ta likvidatsiiu raioniv : Postanova Verkhovnoi Rady Ukrainy vid 17.07.2020 № 807-IX. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/807-20#Text>

Vydy viiskovoi tekhniky rf. <https://jablunia.org/vidi-vijskovoyi-tehniki-rf-c2ade38f42314c64ba8906368077fcb0>

Стаття надійшла до редакції 22.10.2025 р.

Статтю прийнято до публікації 09.11.02025 р.

Оприлюднено 01.02.2026 р.